

Şâfiî mezhebini iyi bilir, Merv'de en büyük Şâfiî âlimi sayılırdı. Pek çok talebe yetiştirdiği halde bir kırk hadis derlemesi dışında (İsnevî, II, 62) eser yazmadığı anlaşılmaktadır. Bazı müellifler tarafından kendisine nisbet edilen kitaplar aslında onun telifi olmayıp babası tarafından kendisi adına kaleme alınmıştır. Bunlardan biri *Mu'cemü's-şüyûh* olup çocukluğunda babasıyla çıktığı ilmî seyahatlerde görüştüğü ve kendilerinden istifade ettiği hocalarını tanıtmaktadır (İbnü'd-Dübeysî, IV, 93). Diğeri ise babasının kendi hocası Muhammed b. Fazl el-Furâvî'den âlî isnadla naklettiği hadisleri oğlu için derlemek suretiyle meydana getirdiği *el-'Avâlî min mesmû'âtî'l-Furâvî*'dir (Keşfü'z-zunûn, II, 1179). Sem'ânî'nin öğrencilik yıllarında okuduğu kitapların da babası tarafından bir cüzde toplandığı nakledilir (İbn Nukta, s. 359). İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Abdürrahîm es-Sem'ânî'nin kendilerinden icâzet alınmadığı ve semâ kayıtlarında isminin bulunmadığı bazı hocalara talebelik etmiş gibi kendi adını bunlara ilâve ettiğini, hocalardan duymadığı bazı hususları duymuş gibi naklettiğini, bundan dolayı babasının ve güvenilir muhaddislerin hattıyla yazılan eserlerden aktardıklarının doğru olduğunu, fakat kendi eliyle yazdıklarına güvenilemeyeceğini söylemiş, ancak İbn Hacer el-Askalânî, adaleti ve güvenilirliği herkes tarafından kabul edilen Abdürrahîm'in bu şekilde itham edilemeyeceğini, ismini ilâve ettiği semâ kaydında yer alması gerektiği halde isminin yazılmamış olmasının da muhtemel bulunduğunu belirttikten onu savunmuştur (Lisânü'l-Mizân, IV, 6-7).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nukta, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 358-359; İbnü'd-Dübeysî, *Zeylû Târîhi Medîneti's-selâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1427/2006, IV, 92-93; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 212; Zehebi, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1316; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 107-109; a.mlf., *el-'İber*, III, 174; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 606; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 287-289; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 62-63; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 6-7; Keşfü'z-zunûn, II, 1179; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 560; Münîre Nâcî Sâlim, "el-Beytû's-Sem'ânî mine'l-büyûtâtî'l-'Arabiyye bi-Horâsân", *el-Mevrid*, V/4, Bağdad 1397/1976, s. 29-58; Muhammed b. Süleyman b. Sâlih er-Râcîhî, "Cühüdü's-Sem'aniyyîn fi meydâdîni'l-hayâtî'l-ilmîyye fi'l-meşriku'l-İslâmî (400-618/1009-1221)", *Mecelletü Câmî'ati'l-İlmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 34, Riyad 1422/2001, s. 629-732.

MEHMET EFENDIOĞLU

SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer

(أبو المظفر السماني)

Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed
b. Abdilcebbâr et-Temîmî
el-Mervezî es-Sem'ânî
(ö. 489/1096)

Şâfiî fakihi, kelâm ve tefsir âlimi.

426 Zilhiccesinde (Ekim 1035) Merv'de (Merveşşâhicân) doğdu. Burada bulunan Benî Temîm kabilesinin Sem'ân koluna ve bir ulemâ ailesine mensuptur. *el-Ensâb* müellifi Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî onun torunu olup her ikisi de İbnü's-Sem'ânî diye anılır. İlk eğitimi ni Hanefî fakihlerinden olan babasından, Ebû Gânim Ahmed b. Ali b. Hüseyin el-Kürâî ve İbn Ebû Heysem diye tanınan Muhammed b. Abdüssamed et-Türâbî'den aldı. 461'de (1068) gittiği Bağdat'ta fıkıh ve hadis dersleri aldı. Ebû İshak eş-Şirâzî ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ gibi Şâfiî âlimleriyle müzakerelerde bulundu. Ertesi yıl Bağdat'tan Hicaz'a giderken yolunu kesen bir grup bedevî tarafından esir alındı. Bir süre onların develerine çobanlık yaptı. Bedevîlerin ileri gelenlerinden birinin nikâhını kıyacak bir âlim aranınca Sem'ânî'yi tanıyan bir esir onun Horasan'ın fakihi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Mekke'ye götürüldü. Mekke'de altı yıl kalan Sem'ânî, Ebü'l-Kâsım Sa'd b. Ali ez-Zencânî ve başka âlimlerden ders aldı. Burada Hanefî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçti. Bunda Bağdat ve Mekke'de ders aldığı Şâfiî hocalarının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kardeşine yazdığı bir mektupta Merv halkının itikadda kaderciliği benimsemişliğini, kendisinin mezhep değiştirerek Kaderiyye'yi terkettiğini söylemiştir. Merv'e döndüğünde (468/1075-76) Şâfiiliği benimsemişliğini açıklayan Sem'ânî'ye kardeşi Ebü'l-Kâsım Ali ve ailesi şiddetle tepki gösterdi, halk tarafından kınandı. Merv'de oluşan huzursuzluk sebebiyle Tûs'a gitmek zorunda kaldı. Oradan Nîşâbur'a geçip medreselerde ders vermeye başladı, kısa zamanda bölgede şöhreti yayıldı. 479'da (1086) Merv'e dönüp Şâfiîler'e ait bir medresede talebe yetiştirmekle meşgul oldu. 23 Rebûlevvel 489 (21 Mart 1096) tarihinde burada vefat etti.

Fıkıh, hadis, tefsir, kelâm ve Arap edebiyatı alanlarında iyi bir eğitim alan Sem'ânî otuz yaşına gelmeden önce Hanefî fakihi olarak temayüz etmiştir. Bundan dolayı Horasan müftüsü diye anılır. Meclisinde ilmî tartışmalara katıldığı İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî onu övmüş ve, "Fi-

kıh elbise olsaydı Ebü'l-Muzaffer onun nakışı olurdu" demiştir. Sem'ânî hayatı boyunca Mürcie, Kaderiyye, Mu'tezile, Şîa gibi Ehl-i sünnet dışı mezheplerin görüşlerini eleştirmiş ve Selef akidesini ortaya koymaya çalışmıştır. Bağdat ve Mekke'den başka Cürcân, İsfahan, Hemedan, Kazvin ve Nîşâbur'da önde gelen muhaddislerinden hadis almış, medrese hocalığı sırasınca seksenden fazla mecliste hadis imlâ edip pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunların arasında başta oğlu Ebû Bekir Muhammed ve Kivâmüssünne olmak üzere Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed et-Teymî el-İsfahânî, Sultan Sencer'in veziri Ebü'l-Meâlî Abdürrezzâk b. Abdullah et-Tûsî, Vezir Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Muzaffer el-Mervezî, Ebü'l-Feth Es'ad b. Muhammed el-Mîhenî, sûfî Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Kâyenî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed el-Beyhaki, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Serahsî, Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed b. Muhammed el-Mervezî ve Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Büşencî anılabilir. Selef akidesinin önemli temsilcilerinden olan Sem'ânî istivâ, vech, yed gibi müteşâbihler konusunda kişiye düşen görevin bunlara iman etmek olduğunu, üzerlerinde düşünmenin gerekmediğini, bunlar hakkında soru sormanın bid'at olduğunu söyler. Fakat tefsirinde bu âyetlerle ilgili farklı yorumlara yer verir. Namazla ilgili olan, "Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir" âyetini (el-Bakara 2/143) delil göstererek amelin imandan ayrı olmadığını belirtir. "Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki yanlarında Allah anılınca kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu onların imanlarını arttırır ve yalnız rablerine güvenip dayanırlar" âyetinden hareketle (el-Enfâl 8/2) imanın artıp eksileceğini ileri sürer.

Eserleri. 1. *Tefsîrû'l-Kur'ân* (*Kitâbü't-Tefsîr*). Daha çok rivayet metoduna dayanan eserde kelâmî izahlara, Arap dili ve edebiyatı ile şiire geniş ölçüde yer verilmiştir. Sadece Bakara sûresinin tefsirinde 100 kadar şiirden istifade edilmiştir. Kafâl eş-Şâşî, Ebû Bekir en-Nakkâş, Ebû Mansûr el-Ezherî, Ebû Ubeyd el-Herevî, İbn Kuteybe, Müberrred, Taberî belli başlı kaynaklarıdır. Eserin en önemli özelliği âyetlerin açıklanmasında akaid ve kelâm ile ilgili konulara genişçe değinilmesi, Mu'tezile, Mürcie, Hâriciye, Şîa gibi mezheplerin görüşlerini dayandırdıkları âyetlerin aslında onların görüşlerine delil olamayacağına ortaya konmaya çalışılması ve kendilerine Ehl-i sünnet akidesi doğrultusunda cevaplar verilmesidir. Bu bölümlerde Eş'a-

rî veya Mâtürîdî'den hiç bahsedilmemektedir. Bu arada toplumu ilgilendirmeyen nazari konulara girilmemiş ve eserde sade bir dil kullanılmıştır. İsrâiliyat'a ve mevzû haberlere yer verilmesi eserin en önemli zaaf noktalarıdır. Sem'ânî ile aynı bölgede ve ona yakın zamanda yaşamış olan Ferâ el-Begavî *Me'âlimü't-tenzîl* adlı tefsirinde bu eserden önemli ölçüde faydalanmıştır. Çeşitli bölümleri Medine'de el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de farklı araştırmacılarca doktora ve yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanan eser (1407) Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm ve Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas tarafından yayımlanmıştır (I-VI, Riyad 1997). 2. *Kavâtü'u'l-edille fi'l-uşûl*. Eserde müellif, usul ve usûl-i fıkıh kavramlarını izah ettikten sonra edille-i şer'iyye hakkında geniş bilgi verir. Sübkî usulde buna benzer bir eser görmediğini söyler. Muhammed Hasan Heyto tarafından önce *Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûâtü'l-'Ara-biyye*'de (XXVI/1 [Küveyt 1402/1982], s. 209-288), ardından müstakil kitap olarak neşredilmiştir (Beyrut 1417/1996). Eser üzerinde Muhammed b. Hâfız el-Hakemî Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamıştır (Riyad 1408/1988). 3. *el-İştîlâm fi'l-hilâl beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'i ve Ebî Hanîfe*. *el-Muhtaşar* adıyla da bilinen eser, Hanefî fakih Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin *el-Esrâr* adlı kitabına cevap olarak yazılmış olup ibadetlere dair bölümünü Nâyif b. Nâfi' el-Ömerî yayımlamıştır (Kahire 1412-1413/1992-1993). Sem'ânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Ehâdisü'l-elfi'l-hisân* (her birinden on tane olmak üzere toplam 100 şeyhten alınmış 1000 hasen hadisten oluşmaktadır), *el-Emâlî fi'l-hadis*, *Minhâcü Ehli's-sünne*, *er-Red 'ale'l-Kaderiyye* (hadisle ilgili olup yirmi ciltten fazla olduğu belirtilir), *el-Burhân* (hilâfiyata dair 1000 kadar meseleyi ele alır), *el-İntişâr li-aşhâbi'l-hadis*, *el-Evsât* (hilâfiyatla ilgilidir), *Mesnedü'l-kader*, *et-Tabakât*, *Mu'cemü's-şüyûh*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 298-300; a.mif., *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 167, 222, 442, 537; II, 288, 449; ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. İbrâhîm Şemseddin), Beyrut 1993, XVII, 37 vd.; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fi ahbârî Kazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, IV, 118 vd.; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 138; İbrâhîm b. Muhammed es-Sarîfî, *el-Muntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım Mahmûdî), Kum 1403/1362 hş., s. 676-677; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 211; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIX, 114-115; a.mif., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1227; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), V, 335-344; İsne-

vî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1996, s. 215; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühum M. Azeb), Kahire 1413/1993, II, 489 vd.; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 557; III, 206; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hasan Şemseddin), Beyrut 1413/1992, V, 158; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-mufessirîn*, II, 340; *Keşfü'z-zunûn*, I, 449; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 731; Senâullah Bûtû, "el-İmâm Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî: Hayâtühü ve hizmetâtühü'l-İlmiyye", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVII/2, İslâmâbâd 1992, s. 63-93; a.mif., "Menhecü Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî fi tefsirih", a.e., XXIX/2 (1994), s. 57-108.

ABDULLAH AYGÜN

SEM'ÂNÎ, Muhammed b. Mansûr

(محمد بن منصور السمعاني)

Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr
b. Abdilcebâr es-Sem'ânî el-Mervezî
(ö. 510/1116)

Hadis ve fıkıh âlimi.

466 (1073) yılında Merv'de doğdu. Sem'ânî ailesinin en meşhur âlimi kabul edilen, *el-Ensâb* adlı eserin müellifi Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî'nin babasıdır. Soyu Arap asıllı Temîm kabilesinden geldiği için Temîmî, Merv'de doğup burada vefat ettiği için Mervezî nisbeyle de anılmıştır. Sem'ânî küçük yaştan itibaren ilim meclislerine katılmaya başladı. Merv'de babası başta olmak üzere Ebû'l-Hayr Muhammed b. Ebû İmrân es-Saffâr ve Abdullah b. Ahmed et-Tâhirî gibi âlimlerden hadis dinledi. Daha sonra uzun süre devam edecek olan ilmî yolculuklarına başladı. Nişâbur'da Ebû Ali Nasrullah b. Ahmed el-Huşnâmî ve Abdülvâhid b. Abdülkerîm el-Kuşeyrî; Bağdat'ta Sâbit b. Bûndâr, Ebû'l-Hüseyn Mübârek b. Abdülcebâr İbnü't-Tuyûrî ve Ebû Sa'd Muhammed b. Abdülkerîm b. Huşeyş el-Bağdâdî; Kûfe'de Ebû'l-Bekâ Muammer b. Muhammed el-Kûfî el-Habbâl ve Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Ali en-Nersî; Mekte'de Ebû Şâkir Ahmed b. Muhammed el-Osmânî'den dinî ve edebî ilimler tahsil etti. Hanbelî âlimi Ebû'l-Vefâ İbn Akîl'den istifade etti. 497'de (1103) gittiği Bağdat'ta Ebû Muhammed Abdullah b. Ali İbnü'l-Abenûsî'den Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ini okudu. Burada kaldığı bir yıl içinde Nizâmiye Medresesi'nde hadis dersleri verdi, ayrıca vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulundu. 498'de (1104) Hemedan'a geçti; İsfahan, Rey ve Herat'a uğradı. Burarlarda Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed İbn Merdûye, Ebû'l-Feth Ahmed b. Muhammed el-Haddâd ve Ebû Sa'd Muhammed b. Muhammed el-Mutarriz gibi âlim-

lerle görüşerek kendilerinden yararlandı. Uğradığı yerlerde zaman zaman ders halkaları oluşturarak hadis rivayet etti. Seyahatleri sırasında satın alma ve istisnah yoluyla pek çok hadis eserine sahip oldu. Merv'e dönünce şehrin merkez camisinde ders halkası oluşturdu; bir yandan hadis okuttu, bir yandan halkı irşad etti. Talebeleri arasında Mü'temen b. Ahmed es-Sâcî, Ebû'l-Vefâ İbn Akîl ve Silefî gibi isimler bulunmaktadır. 509'da (1115) henüz dört yaşında olan oğlu Abdülkerîm'i yanına alarak Nişâbur'a gitti. Merv'e döndükten kısa bir süre sonra 3 Safer 510'da (17 Haziran 1116) vefat etti ve Sencezân Kabristanı'nda babasının yanına defnedildi.

Şâfiî fıkıhı, hadis, ilm-i ricâl, ensâb ve tarih konularında temayüz eden Sem'ânî özellikle hadis ilmindeki derinliği sebebiyle münekkitler tarafından imam, muhad-dis ve hâfız gibi vasıflarla anılmıştır. Arkadaşı ve aynı zamanda talebesi olan Silefî ondan asrının âlimi (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 261), Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de allâme (*el-Muntazam*, XVII, 150) diye söz eder. Merv Camii'ndeki vaazları sırasında okuduğu hadisleri senedleriyle birlikte ve ezbere naklederdi. Bir vaazında mecliste bulunanlardan birinin, senedleri o anda uydurması ihtimaliyle ilgili tereddüdünün kendisine ulaştırılması üzerine, "Kim bana yalan isnad ederse ..." (men kezebe aleyye) hadisini doksan küsur tarikıyla ezberinden naklettiği, ardından hadis konularını bilen birinin on hadisin sened ve metinlerini birbirine karıştırmasını söylediği, yapılan değişikliklerin hepsini düzelttiği, böylece bilgisi konusunda ortaya çıkan tereddütleri giderdiği zikredilmiştir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1267-1268). Halk arasında itibarlı bir kişi olduğu belirtilen Sem'ânî'nin bir sohbetinde talebelerine yardım edilmesi yolunda söylediği bir söz üzerine hemen 1000 dinar para tedarik edilip kendisine verildiği nakledilmektedir. Yazmaya başladığı birkaç eser ömrü yetmediği için yarım kalmış, ancak ders halkalarında şerhedip yazdırmak suretiyle rivayet ettiği hadislerden oluşan *el-Emâlî* adlı eseri tamamlanmıştır. Üç ciltten oluşan ve 142 imlâ meclisini ihtiva eden *el-Emâlî*'yi İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî türü arasında daha önce benzeri yazılmamış bir eser diye nitellemektedir (İbn Kâdî Şühbe, I, 295). Edebî değeri yüksek olduğu belirtilen şiirler de yazan Sem'ânî hayatının sonlarına doğru şiirlerini imha etmiş, bunlardan sadece talebeleri tarafından muhafaza edilmiş olanlar günümüze ulaşmıştır (bk. İbnü'l-İmâd, IV, 30).